

KÖRKEP

1977. Moszkva, filmfesztivál

A FILMVERSENY JELLEGÉRŐL. Az utóbbi években rendkívüli mértékben megszorodott a filmseregszemlék száma. Szinte nem telik el hét fesztivál nélkül. A rendezvények között — attól függően, hogy milyen eszmei-művészi tartalma van a rendezvénysorozatnak — nagy a különbség. Sokszor olyan alkotások is bemutatásra kerülnek, melyek alig, vagy egyáltalán nem ütnek meg a kívánt színvonalat. Tudunk olyan fesztiválról, ahol a látványosság dominál és a színes show háttérbe szorítja a művészetet. Másról ultra-avantgarde jelszavak röpködnek és a program jegyében állítják össze a műsort is. Szó ami szó: kicsit devalválódott a díjak, az elismerések, a diplomák értéke. A filmek rangját semmiképpen sem az elismerés szavatolja (annál is inkább, mert egyre nehezebb számotartani és lajstromba venni a koszorúkat.)

1977-ben tizedik alkalommal rendezték meg a moszkvai fesztivált. Csodára természetesen most sem számíthatunk, a progresszív filmművészet nagy ünnepén is játszottak unalmas, érdektelen, gyengécske mozidarabot. És mindennek ellenére: Moszkva jelentős helyet vívott ki magának a filmfesztiválok történetében. Ezt a rangot ebben az esztendőben megerősítette. Miről van szó? A filmverseny karakteréről, melyet a rendezők tudatosan alakítottak és fejlesztettek ki. A jelszó eligazítja az érdeklődőt a tartalom felől. A mottó 1977-ben sem változott: „A filmművészet humanizmusáért, a népek közötti békéért és barátságért!”

Minden elméletet a gyakorlat szentesít. A moszkvai fesztiválon — immár régi tradícióként — elsősorban olyan filmeket vetítettek, melyek a társadalom alapvető kérdéseiről, a forradalmi harc perspektíváiról, a közéleti cselekvés lehetőségeiről szólnak. S, mivel a művek sokféle ideológiai tartalmat és művészi „üzenetet” képviseltek, a változatok száma sem kevés. Mint alább, az értékelő sorokban részletesebben kifejtem, Moszkvában láthattunk okosan politikáló (s ugyanakkor kitűnően rendezett) alkotásokat, voltak a „tisztas középsernek” is képviselői, továbbá — miért hallgatnók el? — több naív tanmese, didaktikus filmdolgozat is átbújt a léc alatt.

A rendezés szigorú puritanizmusa természetesen nem jelentette bizonyos — elengedhetetlen — külsőségek felszámolását. A szovjet fővárosban is megjelentek a filmvilág hírességei (Kirk Douglas, Alberto Sordi, Kaneto Shindo, Juan Antonio Bardem, Popescu Gopo, Nadja Tiller,

Toshiro Mifune és a többiek), az autogramokért közelharcot vívtak a rajongók, a sajtókonferenciákon az ilyenkor szokásos kérdések hangzottak el, sor került a nemzeti fogadásokra stb. Mivel ezúttal a szakemberek a filmpiac gazdag választékát is megtekinthették (a cégek sok tucat új alkotást hoztak el információs céllal, eladási szándékkal), nem nehéz elképzelni az újságíró-tudósító, vagy egyszerű fesztiválvendég krónikus időzavarát. Napi négy versenyfilm, megszámlálhatatlanul sok újdonság „versenyen kívül”, konferenciák, értekezletek, viták stb. A kínálattal nagyon nehéz ilyen esetben lépést tartani.

Az alábbi jegyzetek mozaikokat villantanak fel az 1977-es moszkvai fesztivál eseményeiről. Továbbá: hangulatot, eseményeket, epizódokat. A krónikás — a szigorú esztétikai leltár helyett — ezúttal inkább impressziói összegzésére vállalkozik. Abban a reményben, hogy így is sikerül felidéznie a számára emlékezetes két hét lényeges pillanatait.

AZ ÖTÖDIK PECSÉT FOGADTATÁSA. Nem elfogultság és nem is jóindulat vezet a tollamat, ha mindenekelőtt a magyar versenyfilm, az *ötödik pecsét* visszhangjáról teszek említést.

Megvallom őszintén: kicsit féltettem Fábri Zoltán alkotását. Akik látták a Sánta-regény nyomán forgatott drámát, tudják: a mű expozíciója kicsit hosszú, az első snittekben túltengenek a párbeszéddek, s ráadásul meglehetősen „sűrű” a szöveg. Protokoll ide, protokoll oda, őszintén meg kell említeni, hogy a filmek jó részénél nagy volt a „vándorlás”. Ha az alkotás érdektelenül indult, vagy terjen-gössé vált, a nézők egy része elszállingózott a teremből. Azért aggódtam, mert tartottam tőle, hogy a túlságosan verbális megfogalmazás miatt nem teremődik meg az a hullámhossz — film és befogadó között —, mely nélkül élményről nem beszélhetünk.

Balsejtelveim szerencsére nem igazolódtak be: Az *ötödik pecsét* közönsége mindvégig a helyén maradt, s a vetítés befejeztével tapsal juttatta kifejezésre elismerését. Hasonlóképpen tartalmas volt a sajtókonferencia, melyen — Szabó B. István filmfőigazgató mellett — Sánta Ferenc, Moór Mariann és Bencze Ferenc vett részt. Ilyen kérdések hangzottak el: Mi teszi időszerűvé a témát napjainkban? Hogyan küzdhet az úgynevezett „kisember” az erőszak ellen? Miképpen lehet a filmrealizmus kifejezési eszközeit gazdagítani? Az elismeréssel sem fukarkodtak a hozzászólók. Fábri Zoltán neve — nem először tapasztalom ezt — „márkás” a Szovjetunióban: a magyar mestert, aki ezúttal, sajnálatos betegsége miatt, személyesen nem jelenhetett meg a fesztiválon,

osztatlan tisztelet övezi. Ezt egyébként nem a meleg szavak igazolják elsősorban, hanem az a tény, hogy a Fábri-filmek szinte egytől egyig „élnek” a szovjet filmköztudatban. Hivatkoznak rájuk, emlegetik őket, az alkotások közötti érintkezési pontokat, gondolati rímeket keresve. Fábri Zoltánról már könyv is megjelent a Szovjetunióban (mellékesen szólva: hamarabb, mint itthon). Az *ötödik pecsét* értelmezése nagyon pontos volt. A kitűnő fesztiválújságban, a Szputnyikban Alekszandr Trosin boncolgatta a dráma alapvető problémáját, „a kompromisszum dialektikáját”.

Mindezek után a népes magyar küldöttség tagjait nem érte váratlanul a kitüntetés, az első fődíj (ami voltaképpen a legnagyobb elismerésnek, egyfajta „primus inter pares”-kitüntetésnek számít.) Amit fentebb irtam, aláhúzom. A filmeket nem fesztiválabérjaik alapján kell megítélni. Az *ötödik pecsét* díjára mégis büszkék vagyunk, mert a legprogresszívebb fesztiválhoz kapcsolódik és újabb jó sorozatunk fontos állomása.

FREDETISÉG ÉS SABLONOK. Nézegetem a fesztivál-„menetrendet” és meglepetéssel tapasztalom, hogy bizonyos filmek szinte teljesen kihulltak az emlékezetemből. Papírjaim, jegyzeteim nélkül sem tudnék mondani róluk. Persze, semmi ok a kétségbeesésre: ez a kontraszelekcio úgyszólván természetes. A memória védekezik — minek tárolja az esztétikailag érdektelen és értéktelen „egységeket”?

Talán csak egy kivétel akad — ez pedig a török versenyfilm, a *Hamlet-asszony*. Hadd kezdjem a beszámolómontázst ennek a szörnyszülőttnek a méltatásával. Becsülettel végigültem a vetítést, akár csak a nézők túlnyomó többsége, mert abban szinte mindenki egyetértett, hogy ilyen rossz filmet nagyon ritkán lehet látni.

A szóban forgó Shakespeare-adaptációban (az utóbbi kifejezés idézőjelbe kívánkoznék) Hamlet szerepét nő alakítja. Ophélia epizódista és — fiú. Bizonyos cselekményszálak megmaradtak a tragédiából, de a *Hamlet* szelleme menthetetlenül elsikkadt. A monológok teátrálisak, a figurák laposak, az események dialektikája követhetetlen. Mikor a jobb sorsra érdemes török színész — maga is meghajolt a díszelőadásra — sokadik kulisszahasogató kifakadásába kezd, a nézőtérre kacagóhullámok gyűrűznek végig. Shakespeare-t sokféle módon lehet játszani. Modernizálni sem tilos. A török *Hamlet-asszony* — sajnos — túllépett a megengedett határokon. Negatív rekord. Minden bizonnyal úgy fogják emlegetni, mint a legnagyobb melléfogások egyikét.

Még egy irodalmi „olvasat”: jobb szándékú, mint a török, de hasonlóképpen sikertelen. A *Szonya és a háborodott* című film arab színekben indult a fesztiválon. A sztori sejtjeiben hordozza a *Bűn és bűnhődés* konfliktusát, de a végtelenségig leegyszerűsíti azt. Az ábrázolás plakátszerű, az ok és okozat összefüggései halvány szálakkal kapcsolódnak egymáshoz. Dosztojevszkijt megidéztek, de a nagy író nem jelent meg.

Bizonyos szerkezeti egyenetlenségek ellenére rendkívül jó benyomást gyakorolt a nézőkre a *Minino* (Sólyom), Danyelija alkotása, mely a nagydíjak egyikét kapta meg. Egyszerű emberek a hősei. Grúzok és oroszok. Találkozások, beszélgetések, csattanók képezik a mese alapját. Vagyis a kozmetikázatlan valóságot. Danyelija két dolgot ért mesterien. Nagyszerű a humorérzéke és ügyesen talál rá a hétköznapok humorforrásaira (ezúttal a nagyvárosban is boldoguló „vidéki” viszi a primet.) A másik erénye: kritikai állása. Bírálatá mindig ül — és sohasem simogat. — A *Miminoban* szó esik a vezetők előtti hajbókolásról, a rossz munkaszervezésről, az üres ceremóniákról, a vásárlási, szállodai szobafoglalási „csúsópénzről” is. Danyelija bírálja és szereti hőseit. A másik szovjet film, az *Éjszaka Chile felett* megosztotta a nézőket és kritikusokat. Fiatalok jegyzik rendezőként a történelmi krónikát: Szebasztjan Alarcón és Alekszandr Koszarjev. Mesterük és irányítójuk Roman Karmen, a szovjet dokumentumfilm élő klasszikusa. Ami tetszett a filmben: a terror légkörét, az ellenforradalmi szennyes hullám diktatórikus szellemét érzékletes képcrok eleve nitik meg. Az egyéni sorsok ábrázolása halványabb. Nem élő arcok néznek ránk a vásznonról, hanem típusok. Kicsit elmosódott vonásokkal. Lehetne pergőbb, eleve nebb a ritmus is.

Sajátságosan ellentmondásos a *Pallietter* című belga produktum. Szinte elválaszthatatlan benne az eredetiség és a konvencionizmus. Főhőse egy csodabogár, aki hátat fordít a civilizációnak és azon sírkozik, hogy a technikai forradalom az élet minden területén diadalmaskodik. Konzervatív szemléletét fektelen életszeretete ellensúlyozza. Enni, inni, szeretkezni, jópofáskodni, barátkozni: ebben *Pallietter* felülmúlhatatlan. A hangszerelés kisé nyers, akad a filmben néhány naturalisztikus jelenet is, egészében véve azonban a groteszk stílus nyelvöltögetése uralja a bonyodalmakat — ez pedig elsősorú. Érdekességként jegyzem meg, hogy a rövidesen nálunk is látható alkotásban magyar szavak is elhangzanak, és látható-hallható egy cigányzenész-társaság is.

Carlo Lizzanit negyvenévesnek néznék az ember, annyira fiatalos. Pedig már ötvenöt, és nagy életmű áll mögötte (olyan filmek, mint a *Bátrak csapata*, a *Szegény szerelmesek krónikája*). A *San Babila-tér* című új Lizzani-mű a kifejezési eszköztár felfrissítését és a régebbi elkötelezettség maradáóságát bizonyítja. Ebben a filmben a politikai maffia alvilági módszereit

és egy gyilkos merénylet előkészületeit, majd lefolyását ábrázolja a rendező. Színhely: Milánó, időpontja: a legmaibb ma. Lizzani indulatosan emel szót a képtelen helyzet ellen. Olaszországban ma is vezérelben van a kommunista eszmék elkötelezettje —, de még a szimpatizánsok is. A hatóság, a rendőrség csak áll és néz... A témát nem Lizzani fedezte fel, alkotásának nagy művészi ereje és beszédes dokumentaritása a *San Babila-tér* fontos eseményé avatja a film világában.

Néhány további filmről — távirati stílusban. Ousman Sembene *Seddoja* a szenegáli művész korábban megcsillogtatott erényeit vonultatja fel: a folklórelemek a politikai mondanivalót szolgálják, vibráló a drámai erőter, kiváló a színészvezetés. Bardem a spanyolok nagy ásza. A hosszú hétvégében egy elmaradt vikend következményeit mutatja be — csipős humorral, sok életszerű megfigyeléssel és ugyanakkor gondolatgazdagon. Egy család: Kaneto Shindotól (noha közismert, hogy az utóbbi időben válságba jutott) titkon mindenki a *Kopár sziget* megismétlését várta. Sajnos, új alkotása, a moszkvai fesztiválon szereplő dráma, a *Csikuzana* magányos útja unalomba és érdektelenségbe fullad. A vak muzikus, aki életéről és megpróbáltatásairól beszél, súlytalan egyéniség ahhoz, hogy sorsát figyelemmel kísérjük végig. Az egyéni és a társadalmi út nincs szinkronban egymással: Shindo filmje életképek sorára esik szét. A mesterség, sőt a művészet szép színei felragyognak ugyan, csak maga az egész példázat érdektelen. Más okok miatt marasztalható el az *Órült asszonyok* (a cím nem a gyengébb nem könnyelműségére, hanem a filmben látható nők „kórházi státusára”, idegállapotára utal). Carreras rendező sok-sok bestsellert olvashatót és láthatott, mert a ponyvaszerű sztorit ennek a periferiális műfajnak a pannelleiből állította össze. Van itt mindenfajta lelki sérült, vannak meleg és hideg kapcsolatok, van machináció és visszaélés, van kitörési kísérlet és zord megtorlás. A végkövetkeztetés meglehetősen peszsimista: a mocsárból, ha odakerül valaki, lehetetlen kivevickélni. A filmet a bombasztikus — bár hatásosan megtervezett — „nagyjelenetek” és a kulturált színészi teljesítmények sem képesek megmenteni.

Feltűnő volt Moszkvában a nagy filmgyártó nemzetek gyengélkedése. Michael Anderson, a *80 nap alatt a föld körül* amerikai rendezője gyermekét sci-fit nevezett be a versenybe (*Logan futása* címmel). A kiállítás káprázatos, az eszmei mondanivaló zavaros. Mi lesz a világból háromszáz év múlva? — kit nem érdekel a kérdés... De képeskönyvszínvonalon ez a műfaj nem él meg. És a logikára is szüksége van. Duval *A kastélyok árnyéka* című filmjében a társadalmi kontrasztokra összpontosította figyelmét: a francia alkotás csak futó információkat ad, és mély elemzéssel, igazi felfedezéssel nem szolgál.

NÉHÁNY ÁLTALÁNOS KÖVETKEZTETÉS. Erősödik a dokumentumok szerepe a filmművészetben: az alkotások jó-

résében — még a gyengébbekben is — beszélt az élő háttér, az eleven milió. Gyakran megteremtődik az „itt és most” varázslata. A műfaji normák már korábban meglazultak, Moszkvában számos filmben a derűs és borús, komikus és tragikus elemek „összebékítését” konstatahattuk. A vásznon tükröződnek a megváltozott morál változásai, napjaink erkölcsi konfliktusai is, de még sokan megelőgszenek a vázlatos helyzetjelentéssel. Az analízis — legalábbis a fesztivál filmjeit alapul véve — csak olykor-olykor meggyőző. Baj van az ollóval: a terjengősség, a fecsegés nem egy mű színvonalát rontotta le. S ami fenntartás nélkül dicsérhető: emelkedett a színészi játék színvonala. A zsűri kiosztotta a megfelelő díjakat, de túlzás nélkül mondhatom: legalább még ötször annyi szerepeljétszó kaphatott volna elismerést. S még egy örvedetes tanulság: felgyorsult a fejlődés ritmusa, lassan-lassan eltűnedeznek a fehér foltok a filmművészeti térképen. Ahhoz, hogy egy ország háttérből előörs legyen, két-három évtizeddel ezelőtt hosszú esztendőkre volt szüksége. Ma? Nem tudom, hány filmet gyártottak eddig Suriname-ban, de hogy az *Egységes ország*, a moszkvai fesztivál-film a figyelemre méltó alkotások közé tartozik, bizonyos. Pedig a hajdani gyarmat filmművészete még gyerekcipőben to-

pog... Moszkva tanulságait számos szakcikk, tanulmány fogalmazza majd meg. A legfőbb eredmény — megítélésem szerint — az, hogy valóra vált a jelszó: a világ filmművészei valóban a humanizmus, a béke és a barátság jegyében találkoztak.

Veress József

A Téli köd és mások

Az ünnepi könyvhétre fokozott aktivitással készül a könyvesszakma minden művelője — az íróktól kezdve a szerkesztőkön, tipográfusokon át egészen a terjesztőkig. A tét nem kicsi; számot adni ország-világ előtt a magyar irodalom, könyvkiadás, könyvművészet pillanatnyi állásáról, fejlettségi szintjéről.

Az idei ünnepen mindezeket túl (a kiadók jóvoltából) valami többletet is kapunk. Aki nem tett mást, csak kipipálta a prospektusokban a szovjet irodalom új alkotásainak címeit, máris észrevehette, hogy a kínálatban szinte teljes a kép a mai szovjet próza irányzataiból. (Félve merjük leírni, nehogy elkiabáljuk: nem a vakszerencse, hanem a tudatos és összehangolt kiadói politika alakította ezt így!)

Az olvasó először is választhatott a háborús irodalomból. Annak is a hagyományos és a megújuló, modern ágából egyaránt. Az előbbieket az egyre nagyobb sikerű sorozat, a Győzelem Könyvtára szolgáltatja. *Bek Volokalamszki országút* és *Gorbatov Akiket nem lehet leigázni* című regényeiről van szó. (Európa-, illetve Kosuth-kiadás.) Mindkét mű még a háború éveiben született, ám újszerű hangjuk, őszinte problémafelvetésük hosszú esztendőkre iránymutató lett e műfaj írói szá-

mára. *Bondarev A part* című regénye (Európa) a másik, az új megközelítés példája. Nemcsak a háború a témája, hanem az azt követő esztendő is: hogyan tovább, milyen legyen, milyen lehet a kapcsolat a tegnapi ellenséggel, mi az, ami annyi évvel a győzelem után átalakult, s minék kell még megváltoznia bennünk, s környezetünkben egyaránt. Méltán nevezik Bondarev művét az önvizsgálat regényének. S még egy elbeszélés, amiről szólni kell. A *Téli kód* című antológiában (Európa) olvasható *Borisz Vasziljev* novellája *Az öreg „Olympia”*. Az író főművét (*A hajnalok itt csendesek*) jól ismerjük a filmvászonról, színpadról, a híres Taganka-előadás részleteit láthattuk a tévében is. Ebben az elbeszélésében alig esik szó a háborúról, ám „csendes hősenek” élete, sorsa, szívet szorongató, megrázó tragédiája minden nagyszabású csataleírásnál ékeesebben mutatja be a háborúnak az ifjúságot, az emberi kapcsolatokat, a szerelmet romboló, elpusztító hatását. Ezek a művek méltó folytatói a megújult háborús prózai alkotásoknak, amelyekben az írók — a totális, tablószerű ábrázolást elhagyva — az ember, a harcoló katona szemszögéből nézik a véres összecsapást, s komoly morális, pszichológiai problémák felvetésével a mának is érvényes tanulságokról írnak. (Remek példája a „lövészárók-irodalomnak” Vaszilij Bikov legújabb kisregénye: *Az ő zászlóalja*, amely a *Szovjet Irodalom* júliusi számában olvasható.)

A szovjet próza másik erőteljes vonulata az úgynevezett falusi irodalom is, jelen volt alkotásaival ezen a könyvhéten. Íróik a változásban levő falu életét ábrázolják. Nem az eltűnőben levő „idilli” paraszti életet sirják vissza, hanem megörökítenek mindent, ami ebben a változásban előremutató, s azt is, ami a régebbi életből értékesnek bizonyult, aminek nem szabad elefelejtődnie. Az új könyvek közül elsőként mindenképpen Vaszilij Suksin *Harmadik kakasszóra* című elbeszéléskötetét kell említeni. Nem azért, mert Suksin most divat. Aki látta a *Vörös kányáját* a moziban és most elolvassa a kisregényt a kötetben, az tudja, hogy ez a csodálatos, a művészet sok ágában teljességre törekvő alkotó soha nem lehet a máról holnapig élő felkapottság hőse. Suksin mindig az embert, a konkrét, egyedi embert és annak életét ábrázolja realiztikusan, bár ezt a realizmust nagyon nehéz pontosan körülírni és definiálni. Ahogyan egyik szovjet kritikusa írta: „Suksint nem lehet beskatulyázni, nem lehet besorolni. Ő maga a mérce...” *Licsityin Lakodalmas ősz* című regényének (*Magvető*) alakjai, a klasszikusokra emlékeztető tájleírásai azt igazolják, hogy a falusi próza erősebb, mint valaha. (Ennek még az sem mond ellent, hogy a már említett antológiában közölt ilyen tematikájú elbeszélések között akad gyengébb is.)

A színes, újszerű alkotásokat felsorakoztató falusi próza mellett szinte észrevétlenül „nőtte ki magát” a termelésről, a munkásokról szóló irodalom. *Nyikolajeva*, *Kozsevnyikov* alkotásai mellett nálunk is közismertek lettek az újak közül *Vil Lipatov* regényei és *Gelman* izgalmas drámája.

Most egy közepes elbeszélésen túl egy jó regény is a könyvesboltokba került. Ez *Anatolij Krivoszov Süss föl, nap!* című műve. (Európa). Gondolatiságában felidézi az olvasóban az utóbbi évek legjobb magyar munkásművét, *Kertész Ákos Makráját*. E regénynek a főhőse is konfliktusba keveredik környezetével, munkatársaival, akik nem képesek megérteni miért törekszik többre, miért nem találja helyét közöttük. Ő is szakít a számára tartalmas étellel, de sorsa nem fordul olyan tragikusra, mint Makráé.

Krivoszov könyve egyúttal már átvezet a szovjet irodalom talán legérdekesebb áramlatához, amelyet a hétköznapok prózájának neveznek. Ezt az irányzatot a legfiatalabb irónemzedék indította el. Az egyéni boldogság ábrázolását helyezik előtérbe, vallják, hogy a hétköznapok eseményei, a magánélet meghatározó erejű konfliktusai az összesség, a társadalom szempontjából sem közömbösek. Műveikben a család, a barátság, a karrierizmus, a szekszuális elika, a nemzedéki ellentét, a munkába, a társadalomba való beilleszkedés stb. kérdéseiről írnak bátran, őszintén. Az előbbi könyvön túl *Konsztantyin Vorobjov És jött az őriés* című művét említhetjük meg (*Magvető*) a könyvhétéről, amely már ironikus hangvételével is felhívja magára a figyelmet. A mű nem is annyira a kiadói élet szatirikus ábrázolása, mint inkább egy szerelmi kapcsolat bonyolultságának, a konvenciókkal, az előítéletekkel szakítani nem tudó, nem merő szerelmesek történetének kedves-szomorú rajza. A *Téli kód*ben olvasható elbeszélések zöme szintén e tematikában íródott, bár igen egyenetlen színvonalon.

És még egy könyvről röviden, hogy a körkép összeálljon. A Szovjetunió gazdag nemzeti irodalmát ezen a könyvhéten az észt *Jaak Kross Négy monológ Szent György ürügyén* című kisregényével képviselte. Ez sem lehet véletlen, hogy az *Európa* Kiadó éppen a Baltikum irodalmából választott. Az észt, a lett, a litván irodalom ma formai újítókészségével, a múlt és a jelen összefonódása ábrázolásának kivételes regénytechnikai és gondolati egységével tűnik ki. Elég, ha itt csak Sluckis, Kuusberg, Saya stb. műveire emlékeztetjük az olvasót.

Nem lennének hűek az igazsághoz, ha nem említenénk meg, hogy a gazdag választék és tematikai sokszínűség ellenére azért van némi hiányérzetünk is. Elsősorban a *Téli kód* olvasásakor derül ki, hogy a most induló fiatal írók „szakmailag” még igen bizonytalanok, stílusuk egyenetlen, kiforratlan, kirobbanó tehetséget nem találunk közöttük. A másik észrevétel, hogy hiányzik a mai szovjet irodalomból az Ilf—Petrov-i, zsecsenkói szatíra. Talán nem akadnak szatíraírársra ihlető jelenségek?

S egy furcsaság: az ideai könyvhéten nem találkoztunk szovjet verseskötettel! Úgy látszik, továbbra is a gazdag, változatosabb tartalmú próza a mai szovjet irodalom meghatározója. Az ünnepi könyvheti kiadványok alapján ítélve — joggal.

Salgói D. Mihály

Jurij Bondarev

A part

A *Szovjet Irodalom* —, amely először közölte magyarul *A partot* is — tavaly augusztusi számában jelentette meg Alekszandr Gelman és Ignatyij Dvoreckij tanulságos, nagy hatású dialógusát *A cselekvő ember az életben és a színpadon* címmel. Az eszmecsere egy konkrét, viszonylag szűk — a munka- és munkásábrázolás — témakörben folyt ugyan, de —, vagy éppen ezért — alapvető társadalmi kérdéseket, általánosnak tetsző művészeti céveket is érintett. Ezt igazolandó idézzük egy passzust Dvoreckij helytálló érveci sorából: „... az ember tanulmányozása kapcsán nincs téma, amelynek prioritása volna.”

Nincs tehát elsőbbsége sem az üzemi, sem a termelési témának, s önmagában ugyancsak nem értékeremtő a háborús tematika. Mivel magyarázhatnók akkor azt a közismert tény, hogy a Szovjetunióban a II. világháború „apropóján” immáron negyedik évtizede születik magas szintű irodalom? Azzal, hogy a háború Solohov, Szimonov, Tvardovszkij, vagy — az érettségi bankettől katonának verbuvált „B-betűsek” — Baklanov, Bikov, Bondarev és társaik számára nem egy csupán a megírható, megírandó témák sorából, hanem olyan „katartikus” élmény (persze következményeivel együtt), melyet nem tudnak megkerülni, bármit mondanának is az emberről, korunkról, a békéről. Hisz’ a látható nagy sebek már végképp behégedtek is, a lélek mélyén gyógyíthatatlan fájdalmak is munkálnak. Meg aztán a pusztuláshoz viszonyítva még értelmesebb az építés, a halál közelsége emeli igazán rangjára az életet, a sok szenvedéssel összevetve különösen értékes bármely boldog pillanat. És —, mint Konsztantyin Szimonov fogalmazza egyhelyütt: „... ezekben a könyvekben van valamiféle olyan emberi, pszichológiai, erkölcsi probléma, amely nemcsak a háborúra vonatkozik, de a háború idején könyvnyen, különös erővel mutatkozik meg. Az én számomra a háború történetén kívül, amelyet ugyancsak szándékomban áll elbeszélni, léteznek még olyan problémák is, mint az ember iránti bizalom, vagy bizalmatlanság, mint a bátorság és gyávaság, a barátság, vagy egyedüllét, a kijelentésekért vállalt felelősség, vagy a felelőtlenség, vagy a látszateredményekkel való kérdéses problémája. A háború alatt ezek a hibák különlegesen kegyetlen és véres fordulatokhoz vezethetnek. Az igazat kell megírni, bármilyen nehéz is. Ezek azok a problémák, amelyeket a háború anyagának alapján áttekintek.”

Ennek a felfogásnak ismereteink birtokában jogos általánosítása könnyen arra csábít, hogy egységes egésznek tekintsük a — nevezzük így — szovjet háborús irodalmat, holott ez nemcsak koronként, hanem egy-egy író életművén belül is sokat változott. Az idő múlása ugyanis természetesen módosította az emlékezés, az aktualizálás mikéntjét, a stratégiai célki-

tüzések az irodalomban is megújuló taktikát követelnek és eredményeznek. A kezdeti heroikus, pátosszal teli ábrázolásmódot (nagy-nagy egyszerűsítéssel szólva) felváltotta az illúziótlan, de az előbbinél mégis bensőségesebb, úgymond „lövész-árok-szemlélet” — melyet Baklanov úgy jellemez, hogy „...milliók sorsának eldölte gyakran egyetlen ember sorsával kezdődik” —, az utóbbi évtizedben, az egyre távolabbra magasodó horizontról viszont az elmélyültebb, szintézisteremtő látásmódra volt igény és lehetőség.

Jurij Bondarev is hosszú utat járt be — szó szerint is, és jelképesen is — amíg *A partig* eljutott. A volgai csata poklát síheder ütegparancsnokként élte túl, s fegyverropogásban edződött férfit. A háború után a Gorkij Irodalmi Főiskolán Pusztovszkijtól tanulta az írói mesterség elsajátítható fogásait. Több mint húsz esztendeje az irodalomból és az irodalomnak él. Magyarul is megjelent művei a legjelentősebbek eddigi pályaképében: *Az utolsó ágyúlovések* (1961.), az *Égő hó* (1972.), és most *A part* úgynevezett háborús regények (s ide sorolható a nálunk is jól ismert *Felzabadtítás* című filmtrilógia forgatókönyve is, melyet társszerzőként alkotott), a *Csendet* (1963) és a *Kettent* (1966) a személyi kultusz „ihlette”. Külön elemzés tárgyát képezhetné, hogy az *Égő hóban* — melyet ugyancsak filmről is ismerünk —, hogyan ötvöződik e kettős irányultság, s problematika, ezúttal azonban elsősorban azt keressük, hogy *A part* miért szokatlan és feltűnően újszerű ebben a vonulatban.

A regény cselekménye térben és időben egyaránt megkettőződik. A Berlin elestét követő, már-már idillisztikus hangulatú napok váratlanul tragikus eseményei a főhős elementáris erejű emlékképeiben elevenednek meg újra. Egy különös találkozás indítja meg e folyamatot. Harminc év elmúltával találkozik ismét az egykori Nyikityin hadnagy — ma neves író —, Emmával (azaz Frau Herberttel), aki Hamburg város irodalmi klubja nevében kerekasztal-beszélgetésre invitálja a mit sem sejtő vendéget. Az asszony fokozatosan — a családi album fényképei nyomán — döbönt rá Nyikityint a felismerésre: Frau Herbert nem más, mint Emma, a königsdorfi német lány... Újra felidéződnek e hamvába halt féktelen szerelem szenvedélyei, fájdalmai. Teheti-e, tehette-e ezt egy orosz tiszt. Hisz' mégiscsak a halálos ellenséggel váltott lélekben frigyét. Ez a kétség gyötörte akkor, és gyöttri most is Nyikityint a nem remélt viszontlátás kínosan boldog perceiben. Képtelen volt felfogni, hogy „az a megismételhetlen érzés, amelyet az évek szakadéka oly' messzire sodort, és amelynek hátterében ott volt az érthetetlen, a felelmetes háború valósága és az ő mindent elsöpítő megkísértésük, amilyen csak az ember ifjúságában létezhet, az elveszített boldogság valóban olyan örömmel tölti el az asszonyt, és erősebb, ünnepibb, mámorosabb a szemében, mint a későbbi években átcélt események?” Szánalmat és büntudatot érzett. Hisz' az oly' gyűlölt és oly' sze-

retett ellenségből mára ellenfél lett, ideológiai vitapartner, ha — talán tompább és szemérmességből elhallgatott — véleményét, politikai állásfoglalását környezetével — főleg Ditzmannal, a Nyikityin regényeit Hamburgban megjelentető kiadó főszerkesztőjével — mondatja is ki az író, mármint Bondarev.

A felelősségvállalás, a moralitás új kérdőjelei jelennek itt meg, s bármely előző művénel sokoldalúbb, árnyaltabb az orosz katonák jellemének, parancsnokok és beosztottak viszonyának ábrázolása is. Összegződik itt a háborút járt Bondarev élményvilága az azóta eltelt békeévek megannyi tapasztalatával. A mély rétegekben szántó érzelmi és értelmi konfliktusok igazsága, a remekbe komponált szerkezet és a nyelvezet — Szoboszlai Margit kitűnő fordításában magyarul is jól érzékelhető — szépsége magyarázzák azt a — magvas eszmecserékben is tetet öltő — rendkívüli érdeklődést, amely Bondarev regényét a Szovjetunióban kísérte. Kevésbé érteni viszont, hogy egyelőre miért nem — jó értelmű — „sikerkönyv” minálunk? (*Európa, 1977.*)

Cs. B.

Vaszilij Suksin

A harmadik kakasszóra

Vannak írók, akik neve már életükben fogalomná válik, a legendák jótékony és kicsit mitizáló szelleme lengi körül. Vaszilij Suksin ilyen író volt bár hírnevét főként mint rendező és színész (a „Vörös kányafá”-ban) szerezte, s a tragikusan korai — filmezés közbeni — halála állóképére merevítette ezt a képet.

De Suksinnak nincs szüksége kultuszra, alighanem maga is tiltakozna ellene. Suksin „egyszerűen” jó író. Az orosz és a szovjet prózairodalom nagy hagyományait folytatja: Gogolét, Csehovét, Gorkijét, s ez már önmagában is értékmérő. Nem véletlenül említettük éppen ezt a három nevet. Suksin műfaja ugyanis nem a Lev Tolsztoj-i nagyepika áradása, vagy Dosztojevskij miszticizmusa, noha — érezhetően — sokat tanult tőlük is. Ha Tolsztoj vagy Solohov regényeit egy hatalmas folyamhoz hasonlítjuk, amely —, mint ahogyan a történelem is — sorsokat, tömegeket hömpölyögtet, sodor magával: akkor Suksin az a sebes folyású hegyipatak, amelyben áttetszően, mégis éles kontúrokkal rajzolódnak ki a szeretett tájak, emberek.

Érdekes fordulat figyelhető meg az orosz irodalomban. Mintha a XIX. század óriásai alapozták volna a nagyságot és a mélységet érzékeltették volna, a legutóbbi évtizedek viszont gazdagsággal és a sok-sok színnel lepik meg az olvasót. Nemcsak azzal, hogy az oroszul és az anyanyelvükön is író nemzetiségiek (csak néhány név: pl. Csingiz Ajtmatov, Nykolaj Sluckys, Jean Kross, Ajgar stb.) eddig nem ismert világot mutatnak be, hanem

azzal is, hogy az orosz irodalom maga is új tájakat „fedez fel”. Lermontov és Puskin idejében még a Kaukázus romantikája a meghódítandó, egzotikus vidék, századunk második felében érett, erőteljes hangon jelentkezik Szibéria (lásd: Nagibin, Saligin, de pl. Jevtusenko is!).

Csak hogy Suksinék tollán Szibéria egyáltalán nem egzotikus. Még „Az élet szerelme” című (a tajgán játszódó) történet sem! (A magyar tévéfeldolgozást Páger Antal alakítása tette emlékezetessé.) A tajga ugyanis csupán színtere, de nem témája az írásnak. Suksin takarékosan bányik a tájleírásokkal, mindig a jellemzés eszközeinek tekint. A tajga pl. a tágaság, a szabadság szimbóluma a szokott fegyencnek, de csak a szökés állapotában, hisz' nem akar ottmaradni. Célja: a VÁROS, ami az öreg tajgalakó Nyiketicsnek maga az esztelen káosz, a rohanás, a bűnök melegágya. A tajga annak szabadság, aki élni tud benne, azonosulni tud minden rezdülésével. Ám ez a kontraszt: a város lehetőségei és a tajgai élet egyszerűsége feloldhatatlan, tragikus. Suksin érezhetően idegenkedik a várostól, alig van jó szava róla, nem is ábrázol rokonszenves figurát onnan. Van ebben a szemléletben némi avitt íz is, idegenkedés; de jogos aggodalom is a hedonizmusba (Energius népség) menekülő, sőt magától a bűnözéstől sem visszariadó emberért (Vörös kányafa). Ez utóbbinak a hőse fiatalon sodródik a városba és egy boltokat fosztogató bandába. Nem szívesen hagyta oda a faluját, az édesanyját, nem is érzi jól, nem is találja meg magát a városban. Nem tudatos bűnöző, noha többször is megjárja a börtönöket, nem is Raszkolnyikov, aki előre kiszámítottan cselekszik. Tragikus figura, akit nagy részvétellel, szeretettel, együttérzéssel ábrázol Suksin. A történet valóban balladaián szép. Jegort a szerelem, a munka és a faluban megtalált közösség formálja emberré. Befejeződhetne a történet idillel is: „boldogan élnek” Ljubovval. „míg meg nem hálnak”, de úgy hamis lenne. Jegor „nyugtalan-ságának, bűbánatának” ugyanis oka van, amit sokan nem értenek a környezetében. Ez a motívum visszatér a „Hiszekegy” című novellában is. Suksin csak sejteti, hogy a személyi kultusz idejében bicsaklottak ki ezek a sorsok, emberek, amikor az igazságtalanság, az okatlan kegyetlenség (szereplők is csak utálnak például a „kulákozásra”) elbizonytalanította őket. A „Hiszekegy” című novellában „direkten” is megfogalmazza Suksin, amiben ő hisz. Túl általános lenne csupán azt mondani, hogy az életben és az emberben, hisz' ezek az emberek semmit nem kapnak ingyen, vagy olcsón (akik úgy kapják, azokról lesújtó a véleménye. lásd például: az „Energius népség”; „Tiszteltetem Hókát”; „A murik és balhék szítói” című műveket). Suksin írásaiból az a mélyebb, megszenvedett hit sugároz, amely az említett klasszikusokéból is, s amely azt vallja, hogy a szenvedések meggyötrik, de meg is tisztítják az embert, s egy idő után —, mint ahogyan a természetben is — ismét helyreáll az egyensúly. A „Vö-

rös kányafa" hősének a halála (amit azonnal meg is torol a sógora) mély megrendülést, katharizist vált ki a kisregény szereplőiben, és az olvasóban is. Ez a katharizis az, ami továbbsegíthet az életben.

De ez a kiküzdött harmónia — mint mondtuk — mindig a természeti környezetben, azaz a falun élő ember jutalma. Érdekes megfigyelni, hogy a lezárás, a novellák befejezése a legtöbbször természeti, például az időjárásra utaló kép. „A szél észrevehetően alábbhagyott, az ég kitisztult, sütött a nap, de azért hideg volt. Csupasz és hideg volt minden körös-körül. Igen, ez az — ősz, mitől lenne meleg?” — fejeződik be például az „Őszszel” című novella, amely arról szól, hogy a révész: Filipp Tyurin egy őszi napon át-

viszi a túlpartra hajdani szerelme koporsóját. Egész élete boldogtalan volt, mert annak idején nem vette feleségül a lányt, aki a templomban akart esküdni. Az elveihez következetes maradt, de soha és sehol nem találta a helyét többé, hiába vetette magát a munkába — a közéletibe is. Nehéz óráiban mindig Marjára gondolt, akiről tudta, hogy *van*. De most, hogy az asszony (aki más faluba ment férjhez) meghalt, nem maradt öregségére semmi vigasza. „Valahogy le kell élni, ami még hátravan... — Aztán készülődni neki is... — utána. Visszafordítani most már semmit se lehet” — gondolja Filipp, s ez után következik be a fentebb idézett természeti kép, amely a maga keresetlen egyszerűségével visszaül magára a történetre is.

Ez a megejtő egyszerűség jellemző minden Suksin-írára. A történetek — látszólag — banálisak, maguk a figurák ama csehovi „elesett emberek”. Életük küzdelmes, kis örömeik vannak, vágyaik sem nagyralátóak. Csizmát vesznek például az asszonymak, ami kicsi annak (A csizma), de se baj! jó lesz a lányuknak. De maga a gesztus: az örömszerzése a hajdani szerelem tüzet gyújtja fel az asszonyban, s ezért már megérte. Harmónia és megbékéltető derű árad Suksin írásaiból, a mezők, a frissen szántott földek illata; üdítő, mint egy pohár tej, vagy forrásvíz —, s ez csak a nagy írók ajándéka. (Európa, 1977.)

Horpácsi Sándor

Madách Imre alkotói díj

A Nógrád megyei Tanács VB művelődésügyi osztálya a szocialista jellegű irodalmi, művészeti alkotómunka ösztönzése, a megye szellemi életének céltudatos gazdagítása érdekében Madách Imre alkotói díj elnyerésére pályázatot hirdet. Írók, képzőművészek, újságírók, pedagógusok, népművelők, politikai munkások kaphatnak lehetőséget színvonalasabb alkotómunkára, eddig elszórtan publikáló szerzők, alkotók, kutatók tervezhetik elmélyültebb munkát igénylő művek létrehozását.

Az alkotói díjat azok kaphatják meg a pályázók közül, akiknek a pályázatban benyújtott tervei a dolgozó nép életét bemutató alkotások létrehozására, a munkások, fia-

talok megváltozott életének tükrözésére koncentrálnak, illetve szorosan kapcsolódnak Nógrád megye aktuális művelődési feladataihoz, megyénk szocialista hagyományaihoz.

A pályázatban számot kell adni az anyaggyűjtés, az alkotás tervezésének előrehaladottságáról, dokumentálni kell, hogy héthónapos intenzív alkotótevékenységgel a mű elkészül, vagy minőségileg új állapotba, a megvalósuláshoz közelebb kerül.

Az alkotói díj személyenként 7000 forint, odaítéléséről a Megyei Tanács Végrehajtó Bizottsága dönt, s a díj átadására (minden év) január 20-án, Madách Imre születésének évfordulóján kerül sor.

A pályázatokat a Nógrád megyei Tanács VB művelődésügyi osztályára, 1977. november 1-ig lehet benyújtani.

Salgótarjáni Zománc- és Üvegművészeti Biennálé

A Nógrád megyei Múzeumok Igazgatósága és a József Attila Megyei Művelődési Központ — az eddigi hagyományokat folytatva — 1977-től kétévenként új rendszerű zománc- és üvegművészeti kiállítást rendez. A bemutató célja, hogy dokumentálja a zománcnak és az üvegnek az emberi környezetben esztétikai és használati értéket közvetíteni tudó szerepét; szakmai, valamint közművelődési fórumot adjon az e két anyaggal dolgozó alkotóknak, illetve biztosítsa az ebben a körben született művészeti eredmények, új kezdeményezések, kísérletek publicitását.

A Salgótarjáni Zománc- és Üvegművészeti Biennálé állandó védnökei: a Nógrád megyei Tanács VB; a Salgótarjáni városi Tanács VB; a Magyar Képző- és Iparművészek Szövetsége és annak Észak-magyarországi területi Szervezete.

A Salgótarjáni Zománc- és Üvegművészeti Biennálé programja három téma-, illetve feladatkörhöz kapcsolódik: — a zománc és az üveg kapcsolata az építészettel, — a zománc és az üveg a tárgyak világában, — a zománc és az üveg művészeti hagyományai.

A három téma nem egyszerre, hanem egymást követve szerepel — egy-egy feladatkörhöz kapcsolódó munkák, visszatérőleg hatévenként szerepelnek. A felsorolás egyben a bemutatás sorrendjét is jelzi.

A Salgótarjáni Zománc- és Üvegművészeti Biennálé tematikai rendjének programja:

1. A zománc és az üveg kapcsolata az építészettel.
2. A zománc és az üveg a tárgyak világában.
3. A zománc és az üveg művészeti hagyományai.

A Salgótarjáni Zománc- és Üvegművészeti Biennálén minden alkotó részt vehet, akinek munkái megfelelnek az adott tematikai kiírás feltételeinek, s ha azokat a Biennálé szakmai zsűrije elfogadja. A biennálé rendezői az előkészítő bizottság javaslata alapján külön is felkérhetnek alkotókat a kiállításon való részvételre. A meghívásra beküldött munkák zsűrikötelesek.

A Salgótarjáni Zománc- és Üvegművészeti Biennálé 1977-ben a zománc és az üveg építészeti kapcsolatait dokumentáló programmal rendezi bemutatóját. A program szerint a tárlaton szerepelhetnek az úgynevezett murális munkák, esztétikai igénytel megoldott burkolat, konkrét épületszerkezeti elem stb. Megjelenhetnek már megvalósított, kivitelezett művek, illetve azokat dokumentáló makkettek, rajzi és művészeti dokumentációk és anyagminták. Részt vehetnek új feladatokhoz kapcsolódó pályázati munkák: tervek és kísérletek alapján született mintadarabok (anyagmintákkal) stb.

A biennálé időpontja: 1977. december 3.—1978. január 15.

A biennálén szerepeltetendő alkotások beküldési határideje és helye: 1977. november 9., 10., 11. — szombat, csütörtök, péntek — 9—15 óráig. Budapesten: Kiállítási Intézmények (Műcsarnok) vagy Salgótarjánban: József Attila Megyei Művelődési Központ.